

УДК 325.145.28.

Єрешко Ю.О.

Національний технічний університет України «КПІ»

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ ПІДПРИЄМСТВА

THE ESSENCE AND THE STRUCTURE OF THE ENTERPRISE CASH-FLOW CONTROL MECHANISM

Досліджено сутність і природу поняття «механізм управління», здійснено розробку механізму управління грошовими потоками підприємства, яке має на меті досягнення сталого розвитку і прибутковості

Исследованы сущность и природа понятия «механизм управления», осуществлена разработка механизма управления денежными потоками предприятия, целью которых является достижение стабильного развития и прибыльности

The essence of controlling mechanism is being exposed and cash flow controlling mechanism is being created

Ключові слова: механізм, система, грошові потоки, управління

Вступ. За сучасних умов економічної діяльності все більшого значення набуває ефективне управління грошовими потоками підприємства, адже воно безпосередньо впливає на рівень ефективності, власне, суб'єкта господарювання, оскільки забезпечує безперервність і скорочення фінансового і операційного циклів, поточну і абсолютну ліквідність, знижує ризик неплатоспроможності тощо. Здійснення управлінського впливу на грошові потоки підприємства передбачає розробку механізму управління ними. Для визначення структури механізму управління грошовими потоками підприємства, першочергово необхідно з'ясувати категоріальну сутність цього поняття. На сьогодні існує значна кількість різноманітних теорій стосовно даної проблематики і категорія «механізм управління» набуває достатньо широкого тлумачення. Існуюча множина визначень досліджуваної категорії потребує уточнення для потреб побудови системи управління грошовими потоками.

Проблема дослідження сутності механізму управління знайшла відображення у працях таких вчених, як Л.І. Албакін, В.Г. Афанасьєв, Г.Ф.В. Гегель, Л. Гурвіц, Є. Маскін, Р. Майерсон, Ю.М. Осіпов та ін.

Постановка завдання. Дослідження має на меті визначення сутності та природи поняття «механізм управління» та розробку механізму управління грошовими потоками підприємства.

Методологія. Методологічною базою дослідження виступають абстрактно-логічний, діалектичний та інші загальнотеоретичні методи наукового пізнання, а також системний аналіз.

Результати дослідження. Поняття механізму запозичене економічною наукою з техніки. Його використання економістами було зумовлене необхідністю задоволення потреби в описі соціальних і виробничих процесів в їх взаємодії. Важливим у даній аналогії є використання руху, виграшу в зусиллі, переміщення, а також використання ресурсів для отримання позитивного ефекту. Прототипи найпростіших механізмів, запозичених з механіки (важіль, похила площина, шарнір тощо), в економіці утворили групу так званих інструментів, що входять до складу механізму. Поняття «механізм» походить від грецького слова «*mēchanē*» – машина, і означає, в переносному сенсі, – «систему, утворення, яке визначає порядок будь-якого виду діяльності; послідовність станів процесів, що визначають яку-небудь дію або процес» [12]. Розкриваючи поняття механізму, Г.Ф.В. Гегель писав, що, оскільки невизначена визначеність об'єкту належить його сутності, то він сам у собі містить множину відносно самостійних складових елементів і тому може розглядатися як дещо складове, агрегат [4, с. 802-804]. Тобто механізм виступає сукупністю, що складається з набору відносно самостійних структурних елементів, функціональних і факторних зв'язків між ними. Досліджуючи дане поняття, Ю.М. Осіпов виявив притаманні йому основні ознаки. За його визначенням, механізм – це одночасно організована й організуюча система подій, явищ, процесів, яка підкоряється законам, має ціль, визначену структуру (підмеханізми), за допомоги якого досягається поставлена мета [8, с.22-24]. На думку Л.І. Албакіна, господарському механізмові соціалістичного суспільства притаманна складна структура, основними підрозділами якої виступають: форми організації суспільного механізму (розподіл праці, спеціалізація виробництва тощо); форми господарських зв'язків, через які здійснюється так званий «обмін речовин» в економіці; структура, форми і методи планування; сукупність економічних важелів і стимулів впливу) [1]. В.Г. Афанасьєв стверджує, що механізм управління – це «...практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомоги яких органи управління впливають на суспільство, виробництво, будь-яку систему соціального порядку з метою досягнення поставлених завдань» [2, с. 234]. У сучасній економічній теорії термін «механізм», найбільш часто стосується таких аспектів економіки, як управління, господарювання, виробництво, організація тощо. На думку Н. Мойсєєва, механізм управління – це система процедур, що формують рішення або правила його прийняття [7, с. 204-208], а також, за твердженням А.Кульмана, – природна система, необхідний зв'язок, притаманний різним економічним явищам, він містить певну послідовність економічних явищ: його складовими елементами одночасно виступають вхідне і вихідне явища й увесь процес, який відбувається між ними [5, с. 13,14].

Новітнє тлумачення поняття механізму представлено Л. Гурвіцом, Р. Майерсоном і Є. Маскіном, які отримали Нобелівську премію 2007 р. за «основоположний внесок у теорію економічних механізмів», за якого найбільш узагальнююче визначення, яке можна застосувати до будь-якої взаємодії економічних суб'єктів, розглядає таку взаємодію як стратегічну гру (гра, в даному випадку, – опис того, яким чином поводитимуть себе гравці (економічні суб'єкти) і до чого призведе будь-який набір дій) і визначає як механізм форму цієї гри [11].

На наш погляд, механізм управління грошовими потоками підприємства належить розуміти як систему організації управлінського впливу, який виявляється у суб'єктно-об'єктних взаємозв'язках системи управління і здійснюється з метою досягнення поставлених перед ним цілей. Однією з основних проблем формування теоретичної концепції механізму управління є виявлення його протиріч, породжених, власне, принципами організації складних систем: організаційний процес в таких системах побудований на протилежних засадах і реалізується в протилежних тенденціях, тобто є діалектично організованим процесом.

Основне протиріччя механізму управління як системи організації виявляється у протиріччі між організацією і дезорганізацією, і є вкрай важливим, оскільки система організації виступає одночасно і системою дезорганізації. Саме в процесі «боротьби» організації і дезорганізації здійснюється організація [8, с. 92]. При цьому, необхідно мати на увазі, що дезорганізація має відчувати обмеження, створювані процесом організації, яка, в свою чергу, має підтримувати належний рівень порядку як в управлінській системі, так і в рамках її механізму.

Однією з основних властивостей механізму управління є те, що він забезпечує реалізацію економічних законів. У зв'язку з цим необхідно розмежувати поняття «механізм дії» та «механізм використання» економічних законів, дія яких є первинним, а використання – вторинним, похідною. Механізм дії економічних законів носить цілком об'єктивний характер, а механізм їх використання являє собою сукупність суб'єктивного і об'єктивного, що пояснюється двома обставинами: по-перше, досягнення абсолютної точності пізнання законів є нездійсненим завданням; по-друге, пізнання економічних законів означає з'ясування не лише їх змісту, об'єктивної направленості і форм, а й умов їх використання за даних обставин, ресурсів, можливостей і потреб, що і створює суб'єктивну сторону їх пізнання. Сутність використання економічних законів полягає у організації максимально ефективного, за даних конкретних умов, механізму управління, виходячи із їх об'єктивної направленості і форм дії.

Механізм управління грошовими потоками підприємства включає: цілі і завдання управління; критерії управління – кількісний аспект цілей; фактори

управління – елементи об’єкту та їх взаємозв’язки, які піддаються управлінському впливові, задля досягнення поставлених цілей, принципи управління, специфіку і особливості управління, інструментарій управління, функції управління, а також, ресурси управління – матеріальні, фінансові ресурси, організаційний і соціальний потенціал. Він має ґрунтуватися на принципах системності, інтегрованості, достовірності, динамічності, відповідності цілям підприємства, досяжності, ефективності, багатоваріантності. Структура механізму управління грошовими потоками підприємства, розроблена нами, представлена на рис. 1.

Структура механізму управління грошовими потоками підприємства зумовлює визначеність процесу його формування, який, на наш погляд, доцільно розділяти на такі стадії:

Першим кроком має бути визначення об’єкту управління і цілей трансформації стану і діяльності цих об’єктів, а також узгодженість їх з загальними цілями підприємства. В якості об’єктів управління може розглядатися вся сукупність грошових потоків підприємства. При розробці механізму управління грошовими потоками суттєвого значення набувають принципи формування системи цілей управління підприємством, для забезпечення яких визначаються завдання управління рухом і запасами грошових коштів. Основною метою будь-якої діючої системи є досягнення нею запланованого результату діяльності в рамках певного (планового) часового проміжку. На наш погляд, для досягнення і збереження підприємством сталого розвитку, необхідним є застосування сукупності заходів, методів і засобів з метою свідомого і цілеспрямованого впливу на рух грошових коштів, обсяг і продуктивність майнових та інтелектуальних цінностей, використовуваних для потреб виробництва, покращення умов і продуктивності праці персоналу, мінімізації шкідливого впливу виробництва на навколишнє середовище, забезпечення сталої платоспроможності і підвищення прибутковості підприємства. Відповідно до розробленої нами системи цілей управління виробничого підприємства, що прагне забезпечення сталого розвитку, виділяємо основні цілі управління грошовими потоками:

1. визначення і задоволення попиту на гроші підприємства;
2. оптимізацію грошових його потоків.

Задоволення попиту на гроші підприємства має ключове значення у забезпеченні його існування і ліквідності, обслуговуванні і здійсненні всіх видів господарської діяльності. Наявність і дефіцитного, і надлишкового рівня грошових коштів підприємства зумовлює негативний вплив на діяльність підприємства: перший проявляється у створенні загрози неплатоспроможності підприємства – навіть прибуткове підприємство може опинитися в ситуації неспроможності розраховуватись за поточними зобов’язаннями через нестачу вільних грошових коштів, другий – у збільшенні тривалості фінансового

циклу підприємства та втрачених можливостях інвестування надлишкових грошових коштів. Логічно постає проблема визначення реальної потреби підприємства у запасах грошових коштів, тобто величина його попиту на гроші.

Досягнення підприємством стабільного зростання забезпечується через розвиток і оптимізацію всіх ланок і сфер економічної діяльності суб'єкта господарювання. Ключовим елементом економічної системи підприємства, при цьому, виступають грошові потоки, що забезпечують координацію потоків і залишків всіх видів ресурсів підприємства, обслуговуючи його діяльність. Тому, саме через оптимізацію грошових потоків доцільно управляти економічним зростанням підприємства. Сучасна вітчизняна наука характеризується наявністю двох підходів до проблеми оптимізації грошових потоків підприємства, розроблених І.О. Бланком та Л.О. Лігоненко і Г.В. Ситник. Обидві торії наполягають на таких напрямках оптимізації, як збалансування і синхронізація надходжень і видатків грошових коштів, основний же водорозділ полягає у визначенні третього напрямку – відповідно, максимізації чистого грошового потоку чи, навпаки, вирівнюванні вхідних і вихідних потоків.

Рис. 1. Структура механізму управління грошовими потоками підприємства

За своєю природою, грошові потоки підприємства мають важко передбачуваний, змінний характер. Обсяги позитивного і негативного грошових потоків, тобто доходів і витрат грошових коштів, підлягають обліку за двома методами: касовим або методом нарахувань. Фінансовий облік на підприємстві ведеться за використання методу нарахувань, разом з тим, грошовий потік, а саме, грошові надходження, що виступають безпосереднім результатом реалізаційної діяльності підприємства, є елементом обліку, побудованого на касовій основі. Водночас, практика функціонування підприємства доводить існування цілої множини доходів і витрат, які, залежно від методу обліку, будуть віднесені до різних часових періодів. Класичним прикладом такої часової розбіжності слугує облік фінансування капітальних витрат:

- за касовим методом – витрати будуть визнані, а придбане устаткування вважатиметься оплаченим;

- за методом нарахування – витрати, пов'язані з придбанням основного капіталу будуть віднесені на собівартість продукції в якості амортизації, що виступає елементом обліку виключно за методом нарахувань і є головним чинником визначення різниці між двома зазначеними методами обліку. Наявність ситуацій такого роду призводить до перевищення і зростання величини коливань чистих грошових потоків, порівняно з величиною прибутків і збитків. Що у свою чергу, зумовлює незбалансованість у часі надходжень і видатків грошових коштів, тобто призводить до їх дефіциту або надлишку: у випадку необхідності використання підприємством страхового запасу грошових коштів на покриття перевищення обсягу вихідного грошового потоку над вхідним або у випадку виникнення залишку тимчасово вільних коштів. Перший призводить до зниження рівня абсолютної ліквідності, зростання ризику неплатоспроможності, можливої зупинки операційного циклу підприємства, другий – до відволікання частини обігових коштів з обороту, тобто до втраченої можливості у отриманні прибутку. А також, подовженні фінансового циклу, тривалість якого, в свою черг, є надзвичайно важливим показником фінансового стану та результатів управління грошовими потоками підприємства. Очевидно, що збільшення ризику операційної неплатоспроможності, викликане дією факторів десинхронізації і незбалансованості вхідних і вихідних грошових потоків, які призводять, також, до зростання рівня економічних збитків через відволікання високоліквідних активів. Тому, сучасні концепції управління грошовими потоками підприємства орієнтуються, значною мірою, на досягнення їх збалансованості і синхронності, тобто направлені на узгодженість і співставлення характеристик обсягу і часового проміжку надходжень грошових коштів на підприємство і їх витрачань для усунення дефіцитного або надлишкового рівня чистого грошового потоку. Відповідно,

збалансування і синхронізацію доцільно вважати напрямками оптимізації грошових потоків господарюючого суб'єкту.

За визначенням Л.О. Лігоненко і Г.В. Ситник, третім напрямком оптимізації має виступати вирівнювання грошових потоків[6, с.127]. За такого підходу виконуються умови ефективності використання запасів грошових активів через зменшення страхових їх залишків, пов'язаних з циклічністю та/або сезонністю діяльності підприємства. Однак, визначення прийнятності такого підходу полягає у співставленні втрати економічної вигоди, частини циклічних та/або сезонних реалізаційних доходів з втраченою економічною вигодою, пов'язаною із невідповідністю вхідного і вихідного грошових потоків. Крім того, за адекватного рівня синхронності грошових потоків, даний напрямок втрачає доцільність з економічної точки зору, оскільки підприємство не втратить своєї платоспроможності, навіть, незважаючи на наявність незначного страхового залишку грошових активів. Отже, обґрунтованість використання в якості напрямку оптимізації грошових потоків їх вирівнювання, обумовлюється характером і динамікою розвитку підприємства: воно може застосовуватись для стабільно діючих підприємств із незначними циклічними та/або сезонними коливаннями обсягів діяльності і, відповідно, обсягів грошових потоків, при розподілі і використанні позитивного грошового потоку. Звідси, даний напрям оптимізації грошових потоків не може бути прийнятий в якості загального елементу моделі оптимізації.

Відповідно до підходу, запропонованого І.О. Бланком, іншим напрямком оптимізації грошових потоків підприємства має стати максимізація чистого грошового потоку [3, с. 316]. Однак, наполягаючи на застосуванні такого напрямку, автор суперечить самому собі, адже, досягнення збалансованості і синхронності грошових потоків призводить до наближення значення чистого грошового потоку до нуля, відповідно, максимізація чистого грошового потоку автоматично стає неможливою. Більше того, постійне зростання величини чистого грошового потоку неминуче зумовить зростання залишків грошових активів, що в свою чергу, спричинить збиток в результаті втраченої можливості. Звідси випливає, що використання максимізації чистого грошового потоку в якості однієї із задач оптимізації не має під собою обґрунтування економічною доцільності.

Відповідно до вищевикладеного, за досягнення найвищого рівня синхронності грошових потоків, спостерігається наближення значення чистого грошового потоку до нуля, тобто до повного використання вхідного грошового потоку і повного забезпечення потреби підприємства у грошових коштах. Одночасно, для досягнення найвищого рівня ефективності оптимізаційної діяльності підприємства, виникає необхідність у наявності нормативного рівня страхового запасу, який має бути забезпеченим чистим

грошовим потоком, що виступає при цьому інструментом зміни залишків грошових активів підприємства. Відповідно, виникає потреба у виробленні такого напряму оптимізаційної діяльності, за якого б виконувалась (наближувалась) реалізація даної тотожності.

Критеріями управління грошовими потоками підприємства, тобто кількісними характеристиками цілей, можуть виступати: обсяг чистого грошового потоку, величина попиту на гроші, обсяг валових вхідних і вихідних грошових потоків, ліквідність грошового потоку, а також множина показників їх оцінки.

Другий крок побудови механізму управління полягає у визначенні факторів управління. Оцінити узгодженість критеріїв і факторів управління можна співставленням запланованих і отриманих показників стану факторів і показників результатів, на досягнення яких був направлений управлінський вплив.

Третім кроком формування механізму управління є визначення методів і важелів управлінського впливу на фактори, а також розробки інформаційного та нормативно-правового забезпечення, фінансових методів та фінансових важелів.

Четвертий крок у формуванні механізму управління грошовими потоками підприємства передбачає виявлення необхідної сукупності ресурсів управління, шляхом яких здійснюється вплив на відповідні його фактори. Ресурси управління слід розуміти як джерела впливу на фактори управління яким притаманна різноманітна природа: фінансова, матеріальна, соціальна тощо. Вони не можуть бути ізольованими, оскільки утворюються в результаті взаємного впливу. В ході реалізації управлінської стратегії, використовуються різноманітні ресурси, при чому, окремі їх види являють собою складну комбінацію інших видів ресурсів. Один з основних економічних законів доводить обмеженість ресурсів як кількісну, так і в межах конкретного часового проміжку, наслідком якої виявляється намагання найбільш раціонального й оптимального їх використання: за відомого обсягу ресурсів, максимізується результат, за відомого результату – мінімізується обсяг ресурсів. Обмеженість у ресурсах може призводити до необхідності перегляду складу виявлених факторів управління або методів управлінського впливу на них, що, у свою чергу, потребує зміни раніше встановлених цілей управління грошовими потоками і приведення їх у відповідність до реальних можливостей впливу на фактори. Тільки за наявності такої відповідності, можна вважати виявленою групу факторів, вплив на яку призведе до отримання реальних результатів.

Висновки. В результаті дослідження було виявлено, що механізм управління грошовими потоками є системою управлінського впливу, якій

притаманні одночасно організація і дезорганізація, діалектичний взаємозв'язок яких виявляє істинну сутність цього поняття.

На основі отриманих результатів був розроблений механізм управління грошовими потоками підприємства та, в його складі, розкрито цілі управління, що полягають у визначенні попиту на гроші підприємства і оптимізації його грошових потоків. При цьому, було доведено, що максимізація чистого грошового потоку не є доцільною метою управління.

Подальшого дослідження потребує поглиблена розробка процесу оптимізації грошових потоків, що зумовлює підтримання належного рівня ліквідності і платоспроможності підприємства, скорочення його операційного і фінансового циклів.

Отримані результати можуть бути використані для розробки і реалізації процесу управління грошовими коштами підприємства.

Література

1. Албакин Л.И. Избранные труды. В 4-х тт. Т. II. На пути к реформе. Хозяйственный механизм развитого социалистического общества. Новый тип экономического мышления. Перестройка: пути и проблемы / Л.И. Албакин. – М.: Экономика, 2000
2. Афанасьев В.Г. Человек в управлении обществом/В.Г. Афанасьев. – М.: Политиздат, 1977. – С. 234
3. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. Т.2. / И.А. Бланк. – 2-е изд. переаб. и доп. – К.: Эльга, Ника-центр, 2004. – 624 с.
4. Гегель Г.В.Ф. Наука логики /Г.В.Ф. Гегель – М.: Из-во «Мысль», 1998
5. Кульман А. Экономические механизмы / А. Кульман. –М.: Прогресс; Универс, 1993. – С. 13,14
6. Лігоненко Л.О. Управління грошовими потоками: Навч. посіб. / Л.О. Лігоненко, Г.В. Ситник. – К.: Нац. торг.-ек. ун-т, 2005. – 255 с.
7. Моисеев Н.Н. Человек, среда, общество / Н.Н. Моисеев. – М.: Наука, 19992. – С. 204-208
8. Осипов Ю.М. Основы теории хозяйственного механизма / Ю.М.Осипов. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – С. 92
9. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФА-М, 1998 с. 287
10. Hurvitz L. On informationally decentralized systems//Decision and Organization /L. Hurvitz, R. Radner, C.B.McGuire (eds.). Amsterdam: North Holland, 1972
11. Leonid Hurwicz.Mechanizm design Theory/ Leonid Hurwicz, Eric S. Maskin, Roger B. Myerson [електронний ресурс] наукове підґрунтя щодо присудження нобелівської премії: Щорічник лауреатів нобелівської премії з економіки, 2007. – Режим доступу до журналу: http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/2007//ecoadv07.pdf
12. Електронний словник АBBYY Lingvo, версія 12.— АBBYY Україна,2006. – Системні вимоги: процесор 400Мгц або вище; Microsoft Windows 2000/XP; 64 Мб оперативної пам'яті (RAM); Internet Explorer 6 або вище; 100-500 Мб місця на жорсткому диску; Пристрій для зчитування компакт дисків (CD-ROM).